

DADLI RAJT

Eleusinske misterije

Preveo

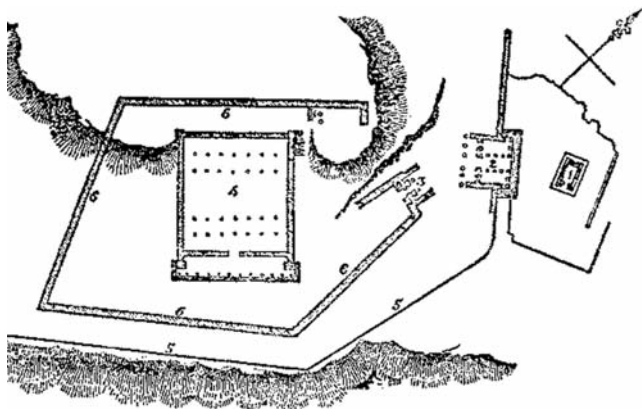
MILAN MILETIĆ

Bukefal EON

Sadržaj

Plan svetišta	9
Predgovor	11
Uvod	15
I. Mit o Eleusini	19
II. Obred misterija	29
III. Raspored Velikih misterija	47
IV. Obred posvećenja	63
V. Njihovo mistično značenje	91
Antički izvori	105
Savremeni izvori	106

Sveto zdanje u Eleusini (nacrt)

Skica sakralnih zdanja u Eleusini

1. Propileji Artemidinog hrama
2. Spoljašnji propileji
3. Unutrašnji propileji
4. Demetrin hram
5. Spoljašnji bedem svetih zdanja
6. Unutrašnji bedem

Predgovor

U jednom trenutku, misterije velikog broja naroda predstavljale su jedini način za širenje religije u svetu i nije nemoguće da bi se i samo ime religija, može biti, zaboravilo da nije periodičnih svetkovina koje su sačuvale sve oblike, običaje, rituale i službe.

U pogledu veze između slobodnog zidarstva i misterija, stvarne ili umišljene, javlja se upadljiva podudarnost: jedva da postoji jedna jedina radnja kod ovog prvog a da ne odgovara ritualu kod ovih ili onih antičkih misterija. Pitanje prvenstva za istraživača je veoma važno. Stari mason smatra da slobodno zidarstvo nije izdanak na silu istrgnut iz misterija – bilo pitagorovskih, hermetičkih, samotrakijskih, eleusinskih, drusij-skih, druidskih ili nekih sličnih – nego predstavlja izvorno zdanje, iz kojeg su izvedene sve druge misterije. Po mišljenju uglednog doktora Džordža Olivera: „Postoji sjajno svedočanstvo u prilog činjenici da su misterije svih naroda u početku bile iste, a da su se razlikovale isključivo po nasumičnim okolnostima lokalnih prilika i političke ekonomije.“ Pravo utemeljenje mi-

sterija, međutim, nikad nije bilo utvrđeno. Instituciju Eleusinskih misterija Herodot pripisuje egipatskim uticajima, dok Pokok kaže da su bile tatarskog porekla i da su obuhvatale bramanske i budističke ideje. Ima i onih koji su mišljenja da njihovo poreklo treba tražiti u Persiji, dok se najmanje jedan autor – a ko je sklon da u današnje vreme pretpostavku proglasi sumanutom? – odvažio da iskaže mišljenje da nije nemoguće da su ih upražnjavali Atlantidani.

Eleusinske misterije – obredi stare Grčke, a potom i Rima, o kojima postoje istorijska svedočanstva još iz sedmog veka pre hrišćanske ere – u sijaset stvari i te kako podsećaju na obrede i delotvornog i spekulativnog slobodnog zidarstva. Što se njihovog porekla tiče, osim mitske priče, nema nikakvih tragova. Po mišljenju izvesnih uglednih autora, pripisuje im se egipatsko poreklo, ali za ovo nema nikakvih pouzdanih dokaza. Postoji i priča o tome da je Sveti Jovan jevanđelista – kojeg slobodni zidari toliko uvažavaju i poštuju – bio posvećen u ove misterije. Nema sumnje, više nego jedan od otaca ranohrišćanske crkve razmetao se sopstvenim posvećenjem u ove obrede. Nadam se da će činjenica da je ovo prvi pokušaj da se podrobnije izloži obred ovih misterija i njihovo značenje, doprineti većem zanimanju za njih i da će biti od koristi onima koji se bave proučavanjem slobodnog zidarstva.

Što se tiče uticaja ovih misterija na hrišćanstvo, treba primetiti da u sijaset pojedinosti hrišćanski obred

veoma podseća na pojedine rituale latinskih i grčkih misterija.

Bibliografija na kraju knjige nije konačna, nego naprotiv predstavlja osnovu za uobličavanje primarnih izvora našeg znanja o Eleusinskim misterijama.

Dadli Rajt
Oksford

I

ELEUSINSKI MIT

Mit koji čini osnovu Eleusinskih misterija, za čije je postojanje i izvođenje bila neophodna razrađena forma, to jest, obred posvećenja, bio je ovakav:

Dok je brala cveće, Persefonu (u latinskoj mitologiji Proserpina, a ponekad Kora ili Kori), otima Pluton, bog Hada, i odvodi je sa sobom u svoje mračno boravište; Zevs, Plutonov brat i otac Persefonin, daje svoj pristanak. Njena majka, Demetra, stiže isuviše kasno da priskoči u pomoć svom detetu, to jest, da makar letimično osmotri otmičara; niko, ni od bogova ni od ljudi, nije kadar ili voljan, da je prosvetli u pogledu toga gde je Persefona, to jest, ko ju je oteo. Devet noći i devet dana ona tumara s bakljom u ruci, tražujući za svojim detetom. Međutim, na kraju od Helija (Sunca) doznaje ime onog ko joj je zaveo dete, kao i njegovog saučesnika. Pošto se razbesnela na Zevsa, napušta Olimp i bogove i, prerusena u staricu, spušta se na zemlju da je pretraži.

Tumarajući, Demetra stiže u Eleusinu, gde je uz sve počasti dočekuje Kelej, vladar te zemlje; pristaje da ostane kod njega i njegove žene Metanire, kako bi nadzirala vaspitavanje Demofonta, koji samo što se rodio vremešnom kralju i kojeg se prihvatila da učini besmrtnim.

Otegla se prilježna potraga tvoja
Za ljubljenom Persefonom, a nisi stala
Ni sa žalobnim postom, dok te slavna Eleusina
Nije primila u tvom lutanju.

Orfička himna

Grad Eleusina, smatra se, za svoje ime duguje junaku Eleusiju, mitskoj ličnosti za kojeg neki smatraju da je potomak Herma i Dajre, kćerke Okeanove, dok drugi misle da je sin Oksigeta.

Bez znanja roditelja, Demetra je uobičajila da preko dana maže Demofonta ambrozijom, a da ga noću krije u vatri kao ugarak. Pošto ju je jedne noći Metanira razotkrila, Demetra je bila prisiljena da prizna ko je. Potom je Eleusinjanima naredila da podignu hram za prinošenje i kad je to bilo učinjeno, obećala je da će ih posvetiti u izvestan oblik bogoslužjenja koji će im obezbediti njenu dobru volju i naklonost. „To sam ja, Demetra, koja, ispunjena slavom, obasjava i veseli srca bogova i ljudi. Hitajte, o ljudi moji, da tik uz utvrđenje, ispod bedema, podignete hram, a na vrh brda, iznad zida Kalihoruma – oltar. A ja ću vas uputiti u

obrede kojih ćete se pridržavati i koji su meni po volji.“

Hram je podignut, ali Demetra se i dalje klela da će se osvetiti bogovima i ljudima, a zbog toga što od njene kćerke nije bilo ni traga ni glasa, postarala se za to da zemlja cele godine bude jalova.

Šta joj je pa ne dolazi kući?
Demetra je traži na sve strane;
I smrknutog čela neprekidno tumara
Od jutra do mraka.
„Moj život, premda bez konca,
Ničemu ne вреди!“ uzvikuje, „jer tebe nema,
Persefono – Persefono!“

Volovi su vukli ralo, ali ljudi su zalud bacali seme u oranje. Ljudima je pretio nestanak, a bogovima više nisu prinošene žrtve. Zevs je nastojao da utiša gnev bogova, ali uzalud. Na kraju je naložio Hermu da pođe Plutonu i naredi mu da Persefonu vrati majci. Pluton se pokorio, ali pre nego što je otišla, Persefona je iz Plutonove glave uzela četiri semena nara koja joj je ovaj ponudio da joj se nađu na putu. Vraćajući se iz zemlje senki, Persefona zatiče majku u hramu, nedavno podignutom u Eleusini. Prvo njeno pitanje bilo je da li joj je kćerka išta okusila u zemlji u kojoj je bila zatočena, jer je od toga zavisio njen bezuslovan povratak na zemlju i Olimp. Persefona je obavestila majku da je sve što je imala za jelo bilo seme nara, na osnovu čega je Pluton zahtevao da mu se ona svake godine pri-

druži na četiri meseca, to jest, na po jedan mesec za svako seme. Demetra nije imala kud osim da pristane na ovaj sporazum, što je značilo da će s Persefonom provoditi osam meseci svake godine, a da će preostala četiri Persefona provoditi s Plutonom. Demetra je onda uredila da se ponovo probude „plodne ravnice“, i cela zemlja ponovo se zaogrнула lišćem i cvećem. Onda je okupila kraljeviće Eleusine – Triptolema, Diodkla, Eumolpa, Poliksena i Keleja – i posvetila ih u „svete obrede – dostojne najvećeg poštovanja – za koje nikom nije bilo dopušteno da se raspituje, to jest, da ih otkriva; najozbiljnije upozorenje bogova zapečatilo im je usta.“

Premda je tajna prirode svećanih misterija pažljivo čuvana, autor homerske himne ne prećutkuje Demetri sreću koja pripada svima koji postaju posvećeni u njih: „Srećan je onaj koji je posvećen, nesrećan onaj koji nikad nije bio posvećen i nije učestvovao u svetoj službi i kojem, avaj, nije dopala sudbina predodređena za najodanije u mrklom mraku.“

Najraniji pomen Demetrinog hrama u Eleusini imamo u homerskoj himni Demetri, kao što je već rečeno. Njen autor nije Homer, nego izvesni pesnik koji je veoma dobro poznavao Homerovo delo, i po svemu sudeći datuje se na oko 600. godinu pre nove ere. Otkrivena je pre nešto više od sto godina u nekoj staroj manastirskoj biblioteci u Moskvi, a danas se nalazi u muzeju u Lajdenu.

U ovoj homerskoj himni Demetri, Persefona daje sopstvenu verziju slučaja: „Svi smo se zajedno igrali po ljupkim livadama – Leukip, Feno, Elektra, Jant i Melit, Jah, Rodeja, Kalinho, Melobos, Janeira, Akasta, Admet, Rodop, Pluta, ljupka Kalipso, Stiks, Uranija i lepi Galaksam. Igrali smo se i brali predivne cvetove; šafran, peruniku, hijakint, ruže i ljiljane, predivne po izgledu, a narkis, kojim je bila posuta cela zemlja, bio je početak moje propasti. Radosno sam ga brala, kad se ispod mene otvorila zemlja, a odatle iskočio moćan knez, domaćin nebrojenih gostiju, i u svojim zlatnim kočijama, protivno mojoj volji i ne mareći za moju tugu, odveo me dole, u podzemni svet; i kako sam samo vrištala.“

Verzija mita koju donosi Minutije Feliks glasi ovako: „Dok je u rano proleće brala nežno cveće, Proserpinu, kćerku Kere i Jupiteta, oteo je Pluton; i pošto je odatle odneo kroz gustu šumu i preko mora, doveo je u pećinu, boravište duhova umrlih, gde je potom ona nad njima imala potpunu vlast. Međutim, pošto je otkrila da joj nema kćerke, Kera je, uz svetlost buktinja i sa zmijom oko pojasa, tumarala zemljom u potrazi za kćerkom, sve dok nije stigla u Eleusinu; i kad ju je tamo pronašla, pokazala je Eleusinjanima kako da poseju žito.“

Prema drugoj verziji mita, Pluton sreće Demetru, dok je bila u potrazi za kćerkom i zaljubljuje se u nju. Kako bi izmakla njegovoj pažnji, boginja se pretvorila u kobilu, ali tad se i bog pretvorio u konja ne bi li je

zaveo, zbog čega se ona tako strašno uvredila da je potom, pošto se oprala u reci i povratila ljudsko obličje, pobjegla u pećinu, gde je ležala, krijući se. Kad su glad i kuga počeli da pustoše zemlju, bogovi su počeli da je traže, ali nigde nisu mogli da je pronađu sve dok je Pan nije primetio i obavestio Zeusa o njenom prebivalištu. A ta pećina nalazila se na Siciliji, gde je Demetra bila poznata kao crna Kera, to jest, Erinija, zbog toga što se od besa koji je u njoj probudio Pluton izbezumila i razbesnela. Demetra je na Sicilija prikazana u crnini, s konjskom glavom – u jednoj ruci drži goluba, a u drugoj delfina.

Kad je Atina osvojila Eleusinu, misterije su postale deo atinske religije, tako da su i Eleusinske misterije postale deo panhelenske ustanove, a kasnije, pod Rimljanima, deo javnog bogoslužjenja, međutim tajni obredi posvećenja neobično dobro su čuvani kroz celu njihovu istoriju.

Eleusina je bila jedan od dvanaest prvobitno nezavisnih gradova Atike, koje je Tesej, kako se priča, ujediniu u jednu državu. Danas se tu nalazi grad Elefsina, čime je očuvan naziv antičkog grada.

Teseja je Vergilije prikazao kao osuđenog na večno ispaštanje u Hadu, međutim, Proklo o njemu kaže sledeće: „Tesej i Piritoj su tobože oteli Jelenu i dospeli u pakao – to jest, obojica su bili ljubavnici primetne lepote. Kasnije je Teseja iz Hada izbavio Perikle, ali Piritoj je ostao tamo zbog toga što nije mogao da podnese silovitost božanskog nauma.“

Doktor Vorbarton, u svojoj knjizi *Mojsijevo božansko poslanstvo*, iznosi mišljenje da je Tesej bio stvarna ličnost, da se u izvesnom trenutku uvukao u Eleusinske misterije, da je za taj prestup bio zatvoren na ovom svetu, a potom osuđen na progonstvo u pakao.

Izgleda da su Eleusinske misterije predstavljale najvitalniji deo atičke religije i da su u svako vreme zadržavale nešto od strahopoštovanja i svečanosti. Izvan Atike o njima se ništa nije znalo sve do Međanskih ratova, kad su se raširile do grčkih kolonija u Aziji kao deo zakona sestrinskih država, gde kult kao da je ispoljio značajan uticaj i na narod i na filozofe. Izvan Eleusine, misterije nisu upražnjavane ni tako često, ni tako veličanstveno. U Keleji, gde su obeležavane svake četvrte godine, hijerofanta koji, za razliku od onog u Eleusini, nije bio sputan celibatom, birao je narod i to prilikom svakog obeležavanja. Pausanija je izvor za tvrdnju Fliuntinaca, koji su se hvalili time da su oponašali Eleusinske misterije. Međutim, oni su smatrali da je kult uspostavio Disaul, brat Kelejev, koji je u njihovu zemlju došao pošto ga je iz Eleusine proterao Jon, sin Ksatov, u vreme kad je Jon bio izabran za glavnog zapovednika atinskih snaga u ratu s Eleusinom. Pausanija osporava to da je bilo ko od Eleusinjana bio poražen u boju i oteran u progonstvo, iznoseći mišljenje da je mir između Atinjana i Eleusinjana zaključen pre nego što je došlo do borbi, i da je čak i Eumolpu bilo dozvoljeno da ostane u Eleusini. Dok priznaje da je moguće da je Disaul možda otišao u Fliunt iz razlo-

ga koji se razilazi s onim koji su navodili Fliuntinci, Pausanija iznosi sumnju u to da je Disaul uopšte bio povezan s Kelejem ili s bilo kojom viđenijom eleusinskom porodicom. Ime Disaul ne javlja se u homerskoj Himni Demetri, gde su pobrojani svi koje je boginja podučila Misterijama, premda se Kelejevo ime navodi:

Ona pokaza Triptolemu i Dioklu, potkivaču konja
I silnim Eumolpu i Keleju, starešinama narodnim
Kako da obavljaju svete obrede i sve ih poduči taj-
noj službi božijoj

Svejedno, prema Fliuntincima, upravo je Disaul bio onaj ko je među njima uspostavio Misterije.

Fliuntinci su takođe imali svetište posvećeno Demetri, zvali su ga Eleusinsko svetište i u njemu obeležavali Misterije u čast boginje. Kod njih je postojala legenda da je Demetra, tumarajući zemljom, zabasala kod njih i, iz zahvalnosti za gostoprimstvo koje su joj ukazali, dala im nekoliko vrsta mahunarki, ali ne i pasulj. Dvojica Fliuntinaca – Trisaul i Damital – u podnožju planine Kilene, podigli su hram Demetri Tesuriji, boginji zakona, u kojem su njoj u čast uspostavili Misterije, koje su održavane sve do poznog perioda, a govorilo se da ih je tamo doneo Nao, unuk Eumolpov.

„Mnogo toga izvanrednog i božanskog“, pisao je Kikeron, „kako mi se čini, izumeli su Atinjani i time obogatili naše živote, ali nema ničeg većeg od onih Misterija koje su nas uobličile i izdigle iznad primitivnog i okrutnog položaja u kojem se ljudski rod nala-

zio; i, zaista, u Misterijama opažamo stvarna načela života i učimo ne samo da živimo srećno nego da umiremo s još izglednijim nadama.“ Svi autori – religijski pesnici, svetovni pesnici, filosofi skeptici, besednici – svi se slažu oko toga da su Misterije neuporedivo najveća od svih religijskih svetkovina Helade.